

DERS KİTABI NEDİR ?

Bilgi çağını yaşayan dünyamızda, **bilime, eğitime** ve **teknolojiye** ağırlık vermeyen ülkeler, geleceğe kapılarını kapatmış demektir. Ülkelerin gelişmesi için sadece ekonomi, sanayi, yönetim gibi alanlardaki gelişmeler yeterli olmamaktadır. Bilgili ve iyi yetişmiş insanlarla teknolojiye de gereksinim duyulmaktadır. Teknoloji insansız kullanılamamakta; bilimsel bir kültür ile eğitim olmaksızın da teknoloji yaratılamamaktadır. Buradan hareketle eğitim, ülkelerin gelişmesinde temel koşullardan biri olmaktadır.

Eğitimin amacı; insanların bireysel, sosyal ve ekonomik yönlerden gelişmesini sağlamaktır. **Gelişme**; birbirini izleyen fiziksel bir süreç ile zihinsel gelişmenin bir bileşkesidir. Zihinsel gelişmenin en önemli aracı ise bilgi olmaktadır. **Bilgiye ulaşabilen ve kullanabilen birey kendisini her yönden geliştirebilmektedir.** Bilginin yokluğu yada eksikliği bireyi güçsüz kılmakta ve gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumu önlemek için eğitim sürecinde sistemli ve planlı bilgiler aktararak öğrencilerin davranışlarında değişiklikler öngörülmektedir.

Eğitim sisteminde bilgiler öğrencilere öğretmenin yanı sıra, başta ders kitapları olmak üzere, radyo, televizyon, bilgisayar, CD gibi çeşitli araçlarla sunulmaktadır. Öğrenciler ise bilgileri genellikle dinleme, izleme ve okuma yoluyla almaktadırlar. Bunlardan en etkili olanı **okuyarak** bilgi almaktır. Elektronik ilerlemeler sonucu ortaya çıkan bilgisayar, televizyon, radyo vb. gibi araçlar ne kadar gelişirse gelişsin; bunlar sözlü bilgi aktarımında sınırlı kalmaktadır. Örneğin bir spiker, bir aktör ya da öğretmen, dinleyicilere sözlü olarak saatte en fazla 9000 sözcük aktarabilmektedir. Oysa yavaş bir okuyucu saatte 15.000 sözcük, iyi bir okuyucu 36.000 sözcük, hızlı bir okuyucu ise seçmeli okuma yöntemi ile 100.000 sözcük okuyabilmektedir. Bu veriler sadece bugün için değil, gelecekte de okuma yoluyla bilgi edinmenin geçerli olacağını göstermektedir (Güneş, 1993, s.45). Eğitim sürecinde okuyarak bilgi edinmenin temel aracı ise ders kitapları olmaktadır. O

halde ders kitaplarına gereken önem verilmeli ve dikkatle hazırlanmalıdır.

Diğer taraftan teknolojinin hızla ilerlemesi bilginin dağıtımında da belirleyici olmaktadır.Eskiden kitap ve el yazmaları vardı.Bilgiler bu yollarla dağılıyordu. **Gutenberg**'in matbaayı bulması üzerine basım işleri gelişmiş, bilginin basım ve dağıtımı kolaylaşmıştır.Derken bilgisayar,televizyon,radyo,video gibi çeşitli teknolojik araçlar gündeme gelmiştir.Bu araçlar bize bilgiyi daha kolay ve daha rahat ulaştırmaktadırlar.Örneğin gazete okumak yerine,televizyon veya radyodan günlük haberleri dinlemek daha kolay gelmektedir.Ayrıca televizyondan bir belgeseli izlemek,aynı konuda kitap okumaktan daha çok ilgimizi çekmektedir.Bütün bu gelişmeler,yani elektronik ilerlemelerin iletişim ve kültür alanına yayılması, basılı ürünlerin sayısını azalttığı yönünde iddiaları gündeme getirmiştir.İlk bakışta doğru gibi gözükken bu iddialar, dikkatle incelendiğinde durumun oldukça şaşırtıcı olduğu görülmektedir.Bu görüşlerin tam tersine dünyamızda kitap,gazete,dergi gibi basılı ürünlerin sayıları giderek artmaktadır.Bunun da nedeni basılı ürünlerin kullanım rahatlığı ve üretim kolaylığı olmaktadır.

Bu durum ders kitapları için de geçerli bulunmaktadır.Eğitim açısından ders kitapları tüm dünyada en geniş kullanıma sahip basılı ürünler olmaktadır.Her yerde,her ülkede ve her koşulda eğitim,sosyal ve ekonomik gibi birçok yönlerden hep ön plarlarda bulunmaktadır.Çünkü ders kitapları eğitim sürecinde bilgi edinmenin temel aracıdır ve kullanımı oldukça kolaydır.Ayrıca **öğrenciler ders kitapları aracılığıyla etkili bir belleğe de sahip olabilmektedirler.** Buradan hareketle *etkili,verimli ve sistemli ders kitaplarının hazırlanması önemle gündeme gelmektedir.*

Nitelikli ders kitabı hazırlamanın her ülkede eğitim,sosyal ve ekonomik yönlerden önemli nedenleri bulunmaktadır.**Eğitim yönünden** ders kitaplarının en önemli nedeni, eğitim-öğretim sürecini kolaylaştırması ve eğitimin verimini artırmasıdır. Böylece **ders kitapları öğrencilerin bilgilerini düzenleyerek belleklerini geliştirmekte ve eğitim sürecinde giderek önem kazanmaktadır.** Bunun yanında ders kitapları,gelecek kuşakları bireysel, sosyal, ekonomik, ideolojik ve kültürel yönlerden geliştirmekte ve güçlendirmektedir.

Sosyal yönden nitelikli ders kitapları hazırlamanın önemli nedenlerinden birisi, ders kitaplarının gelişmekte olan ülkelerde öğrencilerin sözlü kültürden yazılı kültüre geçişini kolaylaştırıcı olmasıdır. Ayrıca, **ders kitaplarında ulusal dilin kullanılması, öğrencilerin yerel dilden ulusal dile geçmelerini ve ulusal bilinç geliştirmelerini sağlayıcı olmaktadır.** Ders kitapları aracılığıyla öğrenciler başka kültürleri de tanıma olanağını bulmaktadırlar.

Ekonomik yönden ise hemen hemen her ülkede ders kitaplarına ayrılan bütçe oldukça yüklü olmaktadır. Böylesine yüklü bütçelerin ayrıldığı ders kitaplarının çok iyi hazırlanması gerekmektedir. Bunun yanında eğitimin giderek yaygınlaşması, okuma sürelerinin uzaması ve ilgi alanlarının çeşitlenmesi, sistemli ders kitaplarının hazırlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, ders kitaplarına ayrılan kaynak iyi kullanılmalı ve nitelikli ders kitapları hazırlanmalıdır. Zaman zaman ders kitaplarını ucuza üretmek için çalışmalar da yapılmaktadır. Örneğin, ders kitaplarında kullanılan renk sayısı azaltılmakta, kağıt, ciltleme gibi yönlerden kalite düşürülmektedir. Kuşkusuz bu işlemler sonucu üretilen ders kitaplarının etkileme gücü de düşmektedir. Bundan dolayı **ders kitaplarının niteliğinden ödün verilmemesi gerekmektedir.**

Yukarıdaki görüşlerden hareketle, nitelikli ders kitapları hazırlamak için gerekli önlemler alınmalı, hazırlama sürecinde bilimsel kurallara, eğitim-ğretim ilkelerine, dil ve anlatım tekniklerine özellikle dikkat edilmelidir.

A. TANIM VE AÇIKLAMALAR

Bu başlık altında ders kitabı tanımları, ders kitabının özellikleri, kaynak ve danışma kitaplarına ilişkin açıklamalar sırasıyla ele alınmaktadır.

1. Ders Kitabı Nedir?

Ders kitabı ile ilgili tanım ve açıklamalar incelendiğinde, konuya farklı yönlerden yaklaşıldığı görülmektedir. Bu farklı yaklaşımlar eğitimdeki değişme ve gelişmeler ile ders kitabına duyulan ihtiyaçların çeşitlenmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla **“Ders**

kitabı nedir?" sorusunu açıklarken öncelikle bu farklı yaklaşımları bir kenara bırakmak gerekmektedir.

Ders kitabı nedir? Ders kitabı her şeyden önce bir el kitabıdır ve basılı bir üründür. Aynı zamanda eğitim ve öğretim sürecinde kullanılan görsel bir araçtır. Bu ölçütler dikkate alındığında bir sözlük, bir atlas ve bir ansiklopedi de ders kitabı gibi gözükmemektedir. Oysa **ders kitabı**; *Türkçe, Matematik, Fen Bilgisi, Sosyal Bilgiler vb. gibi bilgileri öğretmeye yarayan, öğrencilerin öğrenmelerine yardım eden, kolaydan zora uzanan ve programlı metinlerden oluşan teknik bir kitap olmaktadır* (Richaudeau, 1979, s.51-52).

Ders kitabı, öğrencilere dersin amaçları çerçevesinde bilgiler vermek ve onları eğitmek amacıyla hazırlanmaktadır. Bu nedenle öğretilecek bilgiler özlü olarak sunulmakta, öğretme-öğrenme etkinliklerini yönlendirecek, zenginleştirilecek bir şekilde düzenlenmektedir. **Ders kitabı öğrencilere bilimsel düşünme, tutum ve davranışları kazandırmaya yönelik bir yapı ve özelliğe de sahip bulunmaktadır.**

Diğer taraftan eğitim-öğretim sürecinde bütün basılı ürünler (örneğin, kaynak ve danışma kitapları, gazete, dergi, broşür gibi yayınlar, teknik bilimsel ve felsefi metinler) bir ders kitabı gibi kullanılmaktadır. Ancak bunlar eğitim-öğretim ilke ve yöntemleri ile öğrenci gelişim özelliklerine uygun olarak hazırlanmadıklarından ders kitabı görevini yapamamaktadırlar. Bu ürünler eğitim öğretim sürecinin çeşitli aşamalarında öğretmen ve öğrencilere kaynaklık etmekte, bilgi vermekte, ancak ders kitabı sayılmamaktadırlar.

2.Ders Kitabı Tanımları

Ders kitabının çeşitli tanımları yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Richaudeau, ders kitabını; *"çeşitli disiplinlerle ilgili bilgileri öğretmek amacıyla hazırlanan, kolaydan zora uzanan sistemli ve programlı metinlerden oluşan teknik bir kitap"* olarak tanımlamaktadır.

Bamberger ise ders kitabını; “*çeşitli alıştıırma ve tekrarlarla anımsamayı ve öğrenmeyi kolaylaştıran, bilgilerin aşamalı ve düzenli bir şekilde sıralandığı kitap*” olarak tanımlamaktadır (Bamberger, 1975,s:29).

Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği'nin 4. maddesinde :

”Ders kitabı, her tür ve derecedeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında kullanılacak olan konuları öğretim programları doğrultusunda hazırlanmış, öğrenim amacı ile kullanılan basılı eserlerdir. “denilmektedir.

Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü'nde ise ;

“**1.Öğretimde kullanılmak üzere seçilen herhangi bir kitaptır.**

2.Belirli bir ders ve belirli bir seviyedeki öğrenciler için yazılan ve içindeki konular öğretim programlarına uygun olan kitaptır.

3.Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir takım ölçülere göre incelenerek belirli bir okul,sınıf ve ders için öğrenci ve öğretmenlere temel kaynak olarak önerilen kitaptır.” (Alaylıoğlu, Oğuzkan.1976.s.68) denilerek ders kitabının farklı tanımları yapılmaktadır.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere **ders kitabı;** öğretim programları doğrultusunda hazırlanan, belirli düzeydeki öğrenciler için yazılan ve öğrenim amacı ile kullanılan, öğrenmeyi ve anımsamayı kolaylaştıran,kolaydan zora uzanan,sistemli ilerleme ve gelişme sunan teknik bir kitap olmaktadır.

3. Ders Kitabının Özellikleri

Ders kitabının etkili ve verimli olabilmesi için bazı ilkelere göre hazırlanması ve bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Bunlar aşağıda sırasıyla ele alınmaktadır.

a.İlkeler

Gray,Staiger ve **Bamberger** gibi uzmanlar, çeşitli araştırmalar sonucu ilköğretim öğrencilerine dönük hazırlanacak ders kitaplarında bulunması gereken özellikleri **ilkeler** şeklinde belirlemişlerdir.Bu ilkeler genel ve özel olmak üzere iki grupta toplanmaktadır.

1) **Genel İlkeler:**İlköğretim öğrencilerine yönelik hazırlanacak ders kitaplarında bulunması gereken genel ilkeler şöyledir:

- **Sürükleyici Olma:** Ders kitabında yer alan bilgiler aşamalı ve düzenli bir biçimde sıralanmalıdır.Ders kitabı çeşitli alıştırmaya ve tekrarlarla öğrenmeyi ve anımsamayı kolaylaştırmalı,sürükleyici olmalıdır.
- **Anlaşılır Olma:** Ders kitabının içeriğinde yer alan bilgiler öğrencinin anlama düzeyine uygun olmalıdır.Seçilen metinler,öğrencinin ilgisini çekmeli,anlayacağı düzeyde olmalı ve öğrenciyi okumaya güdülemelidir.
- **Çekici Olma :** Ders kitabı eğitim ilke ve tekniklerine uygun olmalı,öğrencinin ilgisini çekmelidir. Metinler öğrencinin seveceği türde hazırlanmalı ve basım yönüyle çekici olmalıdır.Kısaca hem basım hem de içerik yönüyle ders kitabı ilgi çekici biçimde düzenlenmelidir.

2) **Özel İlkeler :**Ders kitabının dört yönden önemli ilkelere sahip olması gerekmektedir.Bu ilkeler aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

- **Dil bilgisi Yönünden İlkeler:** Ders kitabında kullanılan metin,paragraf, cümle ve sözcüklerin uzunluğu,türü,kullanım biçimi, niteliği gibi ilkeler.

- **Eğitim Y6n6nden İlkeler:** İeriğin seğimi,bilgilerin sunumu,tekrarlar,6đretim y6ntemleri,verilen mesajların eğitici 6zelliği gibi ilkeler.
- **Sosyolojik Y6nden İlkeler:**Ders kitabı,6đrencinin içinde yaşadığı sosyolojik 6zellikleri yansıtmalıdır. 6rneğin,6đrencinin okula gitmesi, oyun oynaması, aile ve çevredeki rolleri gibi konuların ders kitabına yansıtılması ile ilgili ilkeler.
- **Basım Y6n6nden İlkeler:**Ders kitabının basım y6n6yle renkli,resimli ,çekici ve kolay taşınabilir olması oldukça 6nemli olmaktadır.Kitabın sayfa d6zeni, 6đrencinin anlama ve g6rme etkinliklerine kolaylık sağlamalıdır. Harflerin b6y6kl6đ6, başlangıçta 6đrencinin rahat g6rebileceği b6y6kl6kte olmalıdır. Ders kitabında kullanılan kağıtlar dayanıklı ve ışığı emen t6rden olmalıdır.Kitap,cilt y6n6yle kolay açılmalı ve açıldığı zaman kapanmayacak şekilde ciltlenmiş bulunmalıdır (Gray.1975,G6neş.1997,Staiger.1976,Bamberger,1975).

b.6zellikler

Bir ders kitabının ieriğinin d6zenlenmesinde “*b6l6mler, 6niteler ve metinler*” kullanılmaktadır.Bilgilerin sunulması ise “*açıklamalar, uygulamalar, kontroller, 6zetler ve testler*” şeklinde olmaktadır.

Richaudeau, bir kitabın ders kitabı sayılabilmesi için taşıması gereken 6zellikleri d6rt başlık altında toplamaktadır.Bunlar;*bilginin değeri,uygunluğu,sunumu ve eğitime uygunluğu* olmaktadır. Bu 6zellikler aşağıda açıklanmaktadır:

1) Bilginin Değeri : Ders kitabına yazılacak bilginin her zaman bilimsel bir değeri olmalı ve bu bilgiler 6zenle seçilmelidir.Yani sunulan bilgiler,araştırma, inceleme,deney, g6zlem gibi çeşitli bilimsel çalışmalar sonucu elde edilmiş nitelikli bilgiler olmalıdır.

2) Bilginin Uygunluğu: Ders kitabına yazılan bilgiler ülkenin ideolojisine, kültür politikalarına ve öğrencinin içinde bulunduğu çevre gibi birçok duruma uygun bulunmalıdır.

3) Bilginin Sunumu : Ders kitabında bilgi sunulurken tablo, grafik, şekil, dizin, özetleme, anımsatma kolaylıkları ile yazım-noktalama ve dil bilgisi yönlerine dikkat edilmelidir.

4) Eğitime Uygunluk : Ders kitabı eğitim açısından; eğitim kuramlarına, yöntem ve tekniklerine, eğitim ve öğretim programlarına uygun olmalıdır. Ders kitabının eğitim yönüyle uygunluğu iki açıdan ele alınmaktadır. Bunlar dış ve iç uygunluktur.

- **Dış uygunluk:** Dış uygunluk denildiğinde bir ders kitabının öğretmen ve öğrenci düzeyi ile eğitim kuram, yöntem ve tekniklerine uygunluğu akla gelmektedir.
- **İç uygunluk:** Ders kitabında bölüm ve ünitelerin sıralaması, testlerin ve kontrol sorularının yerleştirilmesi ile alıştırmaya ve okuma parçalarının sunuluş uygunluğu olmaktadır (Richaudeau, 1979, s.52-53).

Çeşitli bilim dallarının öğretiminde yukarıda sıralanan ilke ve özelliklere uygun kitapların hazırlanması gerekmektedir. Örneğin Türkçe, Matematik, Sosyal ve Fen Bilimleri gibi bilim dallarındaki ders kitapları yukarıdaki özelliklere uygun olmalıdır. Bu tür ders kitapları sınıfta öğretmen ve öğrencinin işini kolaylaştırmakta ve öğretmenin rehberi olmaktadır. Ayrıca, öğretmenle birlikte eğitimin akışını da yönlendirmektedir. Bu nedenle ders kitapları hazırlanırken öğretim stratejileri iyi saptanmalı ve öğretmenin kullanabileceği biçime getirilmelidir.

Ders kitapları; öğretmen kılavuzu, öğrenci alıştırmaya kitabı şeklindeki üçlü set halinde de hazırlanmaktadır. Bu tür set halinde hazırlanan ders kitapları eğitim-öğretim sürecine katkı sağlayıcı olmaktadır.

4.Kaynak ve Danışma Kitapları

Önceden de belirtildiği gibi eğitim öğretim sürecinde kullanılan bütün kitaplar iki grupta toplanmaktadır. Birinci grupta sistemli ilerleme ve gelişme sunan kitaplar bulunmaktadır. Bunlar ders kitaplarıdır. İkinci grupta ise zaman zaman bilgi alma amacıyla kullanılan kaynak ve danışma kitapları yer almaktadır. Her iki grupta yer alan kitapların birbirine benzer ve farklı özellikleri bulunmaktadır. Aşağıda kaynak ve danışma kitaplarına ilişkin açıklamalar ile bunların ders kitaplarından ayrılan yönleri verilmektedir.

a.Kaynak Kitaplar

Kaynak kitaplar ders kitaplarında işlenen konular ve yazılarla ilgili bilgi ve becerileri artıran, tamamlayan kitaplardır. Bunlar sınıf ya da okul kitaplıklarında bulundurulmaktadır. Bu kitaplar Tarih, Coğrafya, Eğitim gibi çeşitli bilim dallarına ilişkin bilgiler veren kitaplar ile anılar, biyografiler, araştırma-inceleme kitapları ve çeşitli belgeler olmaktadır. Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü'nde Kaynak kitapları;

“Bir eserin hazırlanmasında yararlanılan ana kitaplar, raporlar, araştırmalar, belgeler vb. kaynak kitaplar denilmektedir. Kaynak materyal ise bir belge, bir anı, bir olayı gözüyle görmüş kimsenin anlattıkları kaynak materyal sayılmaktadır. Araştırma ve incelemelerde bunlara dayanılarak sonuçlara gidilmekte ve bir takım yargılarda bulunulmaktadır”(Alaylıoğlu, Oğuzkan.1976.s.162) şeklinde açıklanmaktadır.

b. Danışma Kitapları

Bir dersin yürütülmesi sırasında, ders kitabı dışında belirli konularda ayrıntılı bilgiler için başvurulmak üzere seçilen kitaplardır.

Danışma kitapları Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü'nde;

“Okuyucularla kütüphanecilerin çeşitli sorunlarını çözümlenmede başvurdukları genel eserler ve başvuru kitaplarıdır. Bunlar: Ansiklopedi,sözlük,yıllık,dizin,istatistik, bibliyografya vb. eserlerdir”(Alaylıoğlu,Oğuzkan.1976.s.57) şeklinde açıklanmaktadır.

c. Kılavuz Kitaplar

Danışma kitapları içerisinde yer alan kılavuz kitaplar Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü’nde şöyle açıklanmaktadır:

“Bir konu hakkında bilgi veren ,yol gösteren,uygulama biçimini anlatan danışma kitaplarına kılavuz kitap denilmektedir. Örneğin,yazım kılavuzu,öğretmen kılavuzu gibi.” (Alaylıoğlu, Oğuzkan. 1976.s.165).Derslerin işlenmesinde bu kitaplardan da yararlanılmaktadır.

d. Ders Kitaplarından Ayrılan Yönleri

Özel durumları ne olursa olsun kaynak ve danışma kitapları, gereksinim durumunda öğrenciye bir bütün olarak bilgi sunmaktadırlar. Ancak bu kitapların hiçbirisi ders kitaplarının yerine geçmemektedirler.Ders kitaplarında olduğu gibi, kaynak ve danışma kitaplarında da yer alan bilginin bilimsel bir değeri olmakta ve bu bilgiler özenle seçilmektedir.Yani sunulan bilgiler nitelikli olmaktadır.Ayrıca sunulan bilgiler ülkenin ideolojisine,kültür politikalarına ve öğrencinin içinde bulunduğu çevre gibi birçok duruma uygun olabilmektedir.Yine kaynak ve danışma kitaplarında da bilgi sunulurken tablo, grafik, şekil, dizin özetleme, anımsatma kolaylıkları ile yazım-noktalama ve dil bilgisi yönlerine dikkat edilmektedir.

Ancak kaynak ve danışma kitapları, ders kitaplarında belirtilen **“eğitime uygunluk”** ölçütünün özelliklerini taşımamaktadır.Yani kaynak ve danışma kitapları çoğu zaman eğitim kuramlarına, ilkelerine, yöntem ve teknikleri ile öğrenci düzeylerine uygun olarak yazılmamaktadır.Bu kitaplar öğrenciye sadece gerekli bilgileri açıklayarak yol ve yöntemleri göstermektedir.